

Koninkrijk Pamplona 824-1076

(voor een stamboom van de koningen van Pamplona [zie bijlage](#))

Het koninkrijk Pamplona kreeg vorm als zelfstandig rijk vanaf 824 en wordt beschouwd als het belangrijkste christelijke bolwerk tegen het Al-Ándalus van de Moren in de beginperiode van de Reconquista. Onder koning Sancho de Grote strekte het rijk zich uit vanaf het graafschap Barcelona tot aan Galicië. Na de dood van Sancho in 1035 erfden zijn vier zonen elk een deel van het rijk waaruit later de koninkrijken Navarra, Castilië en Aragón ontstonden.

De stad Pamplona, Romeinen en Moren

De westelijke Pyreneeën staan al vanaf de komst van de Romeinen bekend als een uiterst lastig te veroveren en te beheersen gebied. Dat komt door de ontoegankelijkheid ervan zoals niet alleen de Romeinen ondervonden, maar ook de Franken, de Moren en veel later de troepen van Franco. De Basken die dit gebied bewoonden en nog steeds bewonen, vormden ten tijde van de Romeinse veroveringen een min of meer samenhangende groep, die hun territorium altijd met hand en tand hebben verdedigd. Niettemin slaagden de Romeinen erin dit gebied in te lijven in hun rijk en het was Cnaeus Pompeius, afgevaardigde van de Romeinse keizer Sulla, die tijdens een veldtocht rond 75 BC de stad Pompaei-ilun (stad van Pompeus) stichtte, het latere Pamplona, eeuwen daarna het centrum van het gelijknamige koninkrijk. De onrustige situatie, waarbij de Basken voortdurend plundertochten ondernamen op de door de Romeinen en later door de Visigoten beheerste bevolkingscentra, duurde voort totdat de Moren het gehele Iberisch schiereiland veroverden en het gebied de grens vormde tussen het Frankische rijk en dat van het kalifaat van Bagdad. Dat had tot gevolg dat veel bewoners, ooit door de Romeinen gekerstend, zich bekeerden tot de Islam, de zogenoemde muladíes die in die tijd overal in Spanje een groot deel uitmaakten van de bevolking.

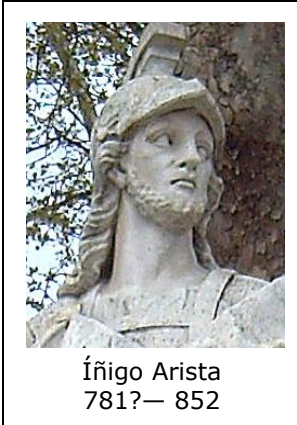
Zaragoza werd door de Moren rond 713 veroverd. Zij troffen daar graaf Casius aan die over een gebied heerste dat waarschijnlijk ook Pamplona omvatte. Casius bekeerde zich tot de Islam en plaatste zich onder toezicht van de Moorse heersers. Daarmee ontstond de dynastie van de Banu Qasi (afgeleid van Casius) die gedurende eeuwen de controle over het gebied zouden uitoefenen. De Moren trokken verder noordwaarts, veroverden Pamplona in 714 of 717, maar zagen zich genoodzaakt na nederlagen bij Toulouse en Poitiers (waar Karel Martel hen versloeg) hun veroveringen ten noorden van de Pyreneeën op te geven vanwege interne opstanden binnen het kalifaat.

Na decennia van onrust, veroorzaakt door deze onderlinge twisten en door aanvallen vanuit het westen door Asturiaanse koningen, kwam het in 778 tot een botsing tussen de emir van Córdoba, Abd al-Rahman I en de Frankische koning Karel de Grote. Karel wist diep door te dringen in het Moorse gebied en verwoestte Pamplona. Wegens problemen in zijn eigen rijk zag hij zich genoodzaakt terug te trekken en daarbij werd hij in de rug aangevallen door de Basken die hem in de beroemde slag van Ronceval een zware nederlaag toebrachten. Maar ook daarna bleven de noordelijke Pyreneeën een betwist gebied tussen Franken en Moren. De Frankische invloed nam aanzienlijk af na de dood van Karel de Grote in 814 en vooral doordat in 816 de Moren een gezamenlijk leger uit de christelijke rijken van Asturië, Pamplona en Gascogne versloegen.

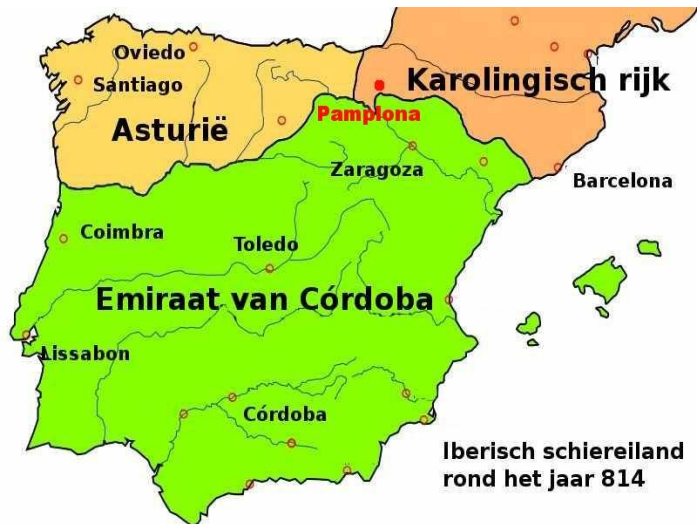
Het ontstaan van het rijk Pamplona

De Banu Qasi droegen de leiding over het gebied rond Pamplona op aan Íñigo Arista, een lokale leider die het christelijk geloof trouw bleef. Hij speelde als christen een belangrijke rol in de definitieve beslechting van de Frankisch-Moorse machtsstrijd in het voordeel van de emir van Córdoba. In 824 werd hij uitgeroepen tot koning van Pamplona (met als titel '*Christicolae princeps*', christelijke koningszoon) en tot 842 was het koninkrijk een vazalstaat van het emiraat.

Onder de regering van García Íñiguez, zoon van Íñigo Arista, werden de

banden met het christelijke Asturië aangehaald en was sprake van wisselende allianties tussen deze christelijke rijken contra de Banu Qasi of steun aan deze familie in haar rebellie tegen de emir.

Toen in 905 Sancho Garcés I, waarschijnlijk familie van de Aristas, de troon van Pamplona besteeg ontstond een nieuwe dynastie en deze koning wist zich beter dan zijn voorgangers te handhaven tegen de aanvallen van de Banu Qasi wier macht snel afnam. Ook voegde hij het graafschap Aragón toe aan zijn territorium, een verbinding die

bekrachtigd werd door een huwelijk van zijn opvolger met de gravin van Aragón. Vervolgens drong hij zuidwaarts door tot in de Rioja wat de toenmalige emir van Córdoba, Abd al-Rahman III dwong tot actie. In 920 werden de christelijke koningen verslagen en in 924 maakte de emir Pamplona met de grond gelijk. Dat neemt niet weg dat Sancho Garcés I zonder twijfel degene is geweest die eenheid bracht in de versnipperde christelijke gebiedsdelen en door zijn alliantie met het koninkrijk León een belangrijk tegenwicht wist te creëren tegen de Moren. Na zijn dood in 925 werd een regent benoemd voor zijn zoontje García Sánchez I die in 931 op de troon kwam, krachtig gesteund door zijn moeder, koningin-weduwe Toda, volgens de Moorse kronieken de 'despote van Pamplona'. Zij accepteerde de ondergeschiktheid van het koninkrijk aan Córdoba, maar bleef het verzet leiden tegen Abd al-Rahman III, vanaf 929 kalief van Córdoba. In 941 werd eindelijk een vredesverdrag gesloten tussen het kalifaat en de christelijke rijken.

Na veertig jaar van onderlinge strijd werden zowel het koninkrijk Pamplona als León rond 980 wederom onderworpen aan de macht van het kalifaat waar in die tijd groot-vizier Almanzor de scepter zwaaide. Deze oefende direct invloed uit op het koninkrijk Pamplona door in 982 de dochter van de in 970 op de troon gekomen Sancho Garcés II te huwen. Tot het einde van het eerste millennium bestond er een normale, zelfs vriendschappelijke relatie tussen Pamplona en het Al-Ándalus van de Moren, waaraan tijdens het bewind van García Sánchez II (el Tremblón, ofwel de Bever) een einde kwam. Hij ondernam verschillende pogingen om Almanzor te verslaan met als hoogtepunt een bloedige veldslag in het voorjaar van 1000 waarbij de gezamenlijke legers van Pamplona, León en Castilië weliswaar verslagen werden, maar de Moren grote verliezen leden. Niettemin bleven vanaf dat moment de Moorse aanvallen voortduren totdat Sancho Garcés III de macht in handen nam over het rijk Pamplona.

Het koninkrijk Pamplona onder Sancho de Grote

Sancho Garcés III is de geschiedenis ingegaan als Sancho de Grote en begon zijn regeerperiode, die ruim dertig jaar zou duren, op twaalfjarige leeftijd in 1004. Als regentessen traden zijn moeder Jimena en grootmoeder Urraca op. Laatstgenoemde was de dochter van de graaf van Castilië, wat illustreert hoezeer de heersers van de christelijke rijken erop uit waren

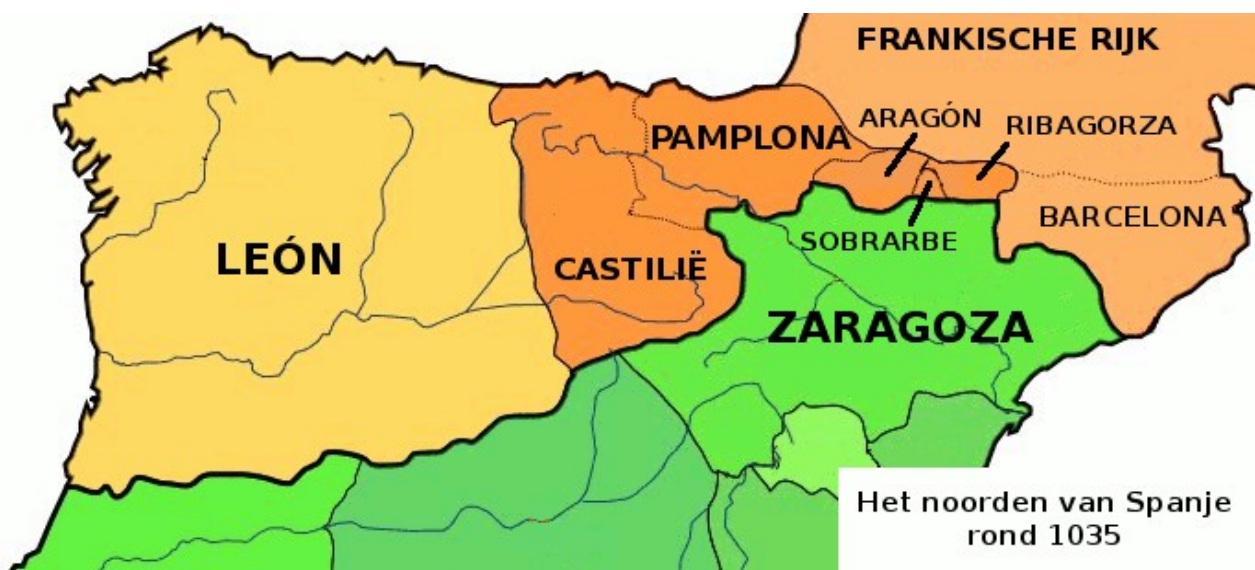

Sancho Garcés III de Grote
990/92-1035

om via familiebanden de eenheid te bewaren. In 1009 brak in het kalifaat van Córdoba, na de dood van de zoon van Almanzor, een burgeroorlog uit tussen verschillende kroonpretendenten die in 1031 zou leiden tot het uiteenvallen van het kalifaat in de 'reinos de taifa', kleine zelfstandige koninkrijken. Dat proces begon al in 1018 met het ontstaan van de taifa van Zaragoza. De onrust in het kalifaat betekende dat de druk op Pamplona afnam en Sancho de gelegenheid kreeg om zijn koninkrijk te consolideren en uit te breiden. Rond 1020 voegde hij twee belangrijke graafschappen, die van Sobrarbe en van Ribagorza, gelegen ten oosten van Aragón, toe aan zijn rijk. Daarmee grensde Pamplona aan het domein van de graaf van Barcelona, Berenguer Ramón I, een zwager van Sancho.

Maar ook in het westen breidde Sancho zijn invloed uit. Zijn regentessen zorgden ervoor dat hij in 1010 Munia, de dochter van de graaf van Castilië huwde, ondanks het feit dat hij een relatie had waaruit een onwettig kind was geboren. Toen zijn schoonvader zijn diensten aanbood aan de nieuwe kalief van Córdoba in ruil voor door de Moren veroverde vestingen, eiste Sancho de Grote in 1016 het deel van Castilië op dat zijn vrouw als bruidsschat had meegekregen. Zijn zeggenschap over het graafschap Castilië werd nog vergroot toen in 1017 de graaf overleed en Sancho de opvoeding van de minderjarige opvolger op zich nam.

Hij wist de band die het graafschap had met het koninkrijk León te verbreken en dit koninkrijk als vazalstaat in te lijven in het rijk Pamplona. Door zijn dochter vervolgens te laten huwen met de koning van León, Alfons V, versterkte hij niet alleen het christelijke blok tegen de Moren, maar vergrootte hij tevens zijn kansen om macht over León te krijgen. Dat werd werkelijkheid toen Alfons overleed en Sancho de minderjarige opvolger, Bermuda III, onder zijn hoede nam. In ruil daarvoor kreeg León net als Castilië, de status van vazalstaat van Pamplona. Ook hier werd de band tussen de rijken verder verstevigd door een huwelijk: dat van Fernando, zoon van Sancho, met de zuster van Bermuda III van León. En zo kreeg Sancho III heerschappij over grote delen van het schiereiland zonder bloedvergietende veroveringstochten. Of hij daadwerkelijk beschouwd werd als koning van Castilië en León en als keizer van christelijk Spanje (*Imperator totius Hispaniae*) is niet zeker.

De verdeling van het koninkrijk Pamplona

Koning Sancho de Grote overleed in 1035, maar al voor zijn overlijden had hij rechten toegekend over delen van zijn imperium aan zijn drie wettige zoons, García, Fernando, Gonzalo en zijn zoon uit zijn eerste onwettige relatie, Ramiro. Als oudste en wettige opvolger van zijn vader werd aan García de kern van het rijk, Pamplona toegewezen, Ramiro kreeg het gebied Aragón, Gonzalo de graafschappen Sobrarbe en Ribagorza en aan Fernando viel Castilië ten

Een legende luidt dat de oudste zoon van Sancho, García, met medeweten van zijn broers Fernando en Gonzalo, zijn moeder van overspel beschuldigde. Het was de wraak voor het verbod dat zijn moeder Munia (ook wel Elvira genoemd) oplegde aan García om het lievelingspaard van de koning te berijden tijdens diens afwezigheid. Bij terugkomst zette Sancho Elvira gevangen en naar oud gebruik diende de schuld of onschuld van de koningin te worden vastgesteld door middel van een duel. Niemand bleek bereid te zijn Munia te verdedigen, behalve Ramiro, het onwettige kind van Sancho. Wie de andere duelleerder is geweest is onbekend, maar Ramiro won waarmee de koningin gezuiverd was van alle blaam. Sancho verzocht de koningin de drie zonen vergiffenis te schenken, waarin zij toestemde onder de voorwaarde dat García niet het graafschap van Castilië zou erven dat haar eigendom was. En zo zou Navarra aan García zijn toegewezen en Castilië aan Fernando.

deel. Bij testament had Sancho bepaald dat Ramiro, Gonzalo en Fernando onderhorig zouden zijn aan de nieuwe koning van Pamplona, García Sánchez III. Dit om de eenheid in het zo machtige christelijke rijk te waarborgen. Historici uit de twaalfde eeuw beschouwden deze handelwijze van Sancho als 'onbegrijpelijk in retrospect', vooral omdat Castilië groter en belangrijker was dan het koninkrijk Pamplona en door toekenning van Aragón aan Ramiro er een zelfstandig koninkrijk kon ontstaan naast dat van Pamplona, dat vanaf de dood van Sancho altijd is aangeduid als Navarra. Deze opvatting heeft tot voor kort gegolden als een juiste interpretatie van het testament van Sancho. Een handelwijze die dus vreemd leek, maar volgens het destijds bestaande

recht logisch was. De erfopvolging gold in de elfde eeuw alleen voor het rijk Pamplona dat Sancho zelf ook had geërfd en beschouwd werd als zijn persoonlijk bezit. Voor de gebieden die hij later door verovering of het aangaan van familierelaties in beheer kreeg, gold dat niet en deze zouden dus weer zelfstandig zijn geworden. Door zijn zoons deze graafschappen in handen te geven, trachtte Sancho juist te voorkomen dat zijn imperium uiteen zou vallen.

Maar het liep anders dan Sancho had verwacht. In aanvang bestond er een goede verstandhouding tussen García, de nieuwe koning, en zijn broer Fernando die samen optrokken tegen Bermuda III van León door onenigheid over de status van gebiedsdelen van Castilië die Sancho ooit in bezit had gekregen als bruidsschat van zijn vrouw. Bermuda sneuvelde in de strijd en Fernando eiste de troon van León op als echtgenoot van de zuster van Bermuda bij gebrek aan een mannelijke opvolger in directe lijn. Uit dankbaarheid voor de steun die García aan Fernando had gegeven, werd Castilië gesplitst en een deel aan het rijk Navarra toegevoegd. Deze splitsing bracht onvrede teweeg die leidde tot de veldslag bij Atapuerca*) in 1054. García verloor het leven en werd nog tijdens de gevechten opgevolgd door zijn zoon, Sancho Garcés

IV van Peñalén, ook wel de Edelmoedige genoemd. Deze nieuwe koning had niet alleen te maken met onrust in zijn eigen rijk, maar werd steeds vaker belaagd vanuit het westen door Castilië en vanuit het oosten door Aragón, waar de zoon van Ramiro I, Sancho Ramiréz, zich wilde losmaken van Pamplona. In 1076 sloten familieleden van de koning van Pamplona een verbond en werd hij vermoord door hem in de afgrond van de Peñalén te gooien. Daarna brak een ernstige crisis uit in het rijk Pamplona die leidde tot het ontstaan van het koninkrijk Aragón, waarvan Navarra deel uitmaakte.

Willem Peeters, 20 september 2010

*) Atapuerca is de plaats waar in de twintigste eeuw resten zouden worden gevonden van de oudste inwoners van het schiereiland. Zie het artikel over de prehistorie van het Iberisch schiereiland op deze site.

Bijlage: stamboom van de koningen van Pamplona
Jaartallen geven regeerjaren weer.

